

**Gennaro Sasso, Niccolò Machiavelli,
Storia del suo pensiero politico,
Casa editrice il Mulino, Bologna 1980, 680 stran**

S otázkou interpretace Machiavelliho díla byla vždy spjata řada závažných problémů a otázek. Lze vůbec Machiavelliho řadit do tradice italského humanismu, nebo se svým realistickým zaměřením již italskému humanismu vymyká? Je v Machiavellim možno skutečně vidět buržoazního ideologa, jak by se dalo soudit podle vlivu, který měl na politické myšlení v pozdějších stoletích, zvláště XIX. a XX.? Jakou historickou složku Machiavelli vlastně představoval? Mimo jiné zůstává konečně záhadou i sama otázka jednoty jeho díla. Jak mohl autor, který ve většině svých spisů stál na republikánských pozicích, napsat spis (*Il principe*), jenž ho sice nejvíce proslavil, ale přitom jednoznačně vedl k oslavě často i věrolomných a brutálních počinů samovládce.

Na řadu těchto otázek se snaží dát odpověď právě objemná studie Sassova, jejíž předností je zejména ústrojně spojení Machiavelliho biografie s ideovým rozbořem jeho základních spisů. Machiavelli se nám zde představuje jako stoupenec florentské republiky let 1494—1512 a od r. 1498 se s ním setkáváme přímo ve funkci sekretáře její druhé kanceláře. Rok a měsíc Machiavelliho volby do této funkce nebyl zřejmě podle Sassa náhodný. Machiavelli se se svým racionalismem nemohl uplatnit v politice v době, kdy byl pro její charakter příznačný tón, který udával G. Savonarola, se kterým Machiavelli nesouhlasil a jehož později označil jako ztroskotavšího proroka.

Středem Sassova zájmu není pouze obšírné líčení Machiavelliho diplomatické činnosti, nýbrž i analýza jeho účelové literární produkce politického charakteru, v níž se ovšem odrážejí závěry, které dobovou vázanost přesahují. Platí to především o Machiavelliho diplomatických relacích [sám Machiavelli mluví o jakýchsi pohledech (*ritratti*)], které sepsal v období 1508—1512 a v nichž shrnul poznatky z poselství, která uskutečnil do Francie a Německa. Vůdčí ideou těchto Machiavelliho spisů je přesvědčení přímé závislosti dobré vlády a dobrých zákonů.

Sasso se také snaží osvětlit důvody jednostrannosti Machiavelliho soudů týkajících se Německa, při nichž Machiavelli podléhá tacitovskému topu. Podle Sassa právě Tacitus představoval pro Machiavelliho nepřekonatelnou překážku.

Je nutné si uvědomit, že Machiavellimu v podstatě nešlo ani tak příliš o zachycení historické reality jako spíše o vykázání a typizaci dvou druhů vlád. Pohlížel na realitu jako politik a nikoliv jako diplomat nebo cestovatel. Sassovi se v těchto relacích Machiavelli jeví jako první moderní myslitel, který dovedl spojit analýzy sociálně ekonomické s analýzami politickými. Je tedy modernějším myslitelem než Thomas Morus a Erasmus Rotterdamský. Machiavelli dovede např. velmi dobře postihnout vztah ekonomiky a války a daří se mu rozpoznat základní nedostatek Německa, daný feudální roztržitostí a absencí centrální vlády, která by dovedla zkrotit partikulární zájmy feudálů.

Pro celkový Machiavelliho postoj je typické, že ze svých politických pozic vysoce ocenil systém vnitřní politiky francouzského království, jež byla zaměřena proti velkým feudálům. Ve Francii je král skutečně pánem ve své zemi, kdežto v Německu je nucen se o moc dělit s ostatními magnáty. Na větší sympatie i zájem o francouzskou politickou strukturu lze u Machiavelliho usuzovat i z faktu, že zpráva o Francii (*ritratto della Francia*) je mnohem bohatší na informace než zpráva z Německa. Francie představuje pro Machiavelliho model moderního evropského státu.

Sasso minuciózní analýzou dokázal, že Machiavellimu se podařilo ještě během jeho politické praxe vystihnout i obecnější souvislosti. Byl tedy nejen vynikajícím pozorovatelem, ale jeho spisy nepostrádaly ani teoretických prvků. Přechod k pozdějším teoretickým spisům nebyl tedy náhodný.

Sasso se také ve své studii snaží, pokud je to možné, řešit z nových pozic problematiku jednoty Machiavelliho spisů a důvody markantních rozdílů, které jsou již na první pohled zřejmé mezi spisy *Il Principe* a *Discorsi*. Sassovi jde o prokázání určité souvislosti mezi prvními dvaceti kapitolami obou spisů. Je zřejmé, že celková koncepce principátu u Machiavelliho vyplynula koncem konců z jeho pojetí vlády jedince jako ochranného prostředku proti vnitřní zkaženosti republik.

Ať počátek *Discorsi* spadá do r. 1513, kdy byl koncipován i *Il Principe*, nebo do roku 1516, je zřejmo, že Machiavelliho koncepce se jeví jako důsledek i negativních zkušeností, které udělal s vlastní florentskou republikou. Jako vzor pro dějiny ideální (Sasso zde používá vysloveně termínu *Vicova*) slouží Machiavellimu dějiny římské, na nichž ve svých *Discorsi* přímo poměřuje zkaženost Florencie. Machiavelli si ovšem není jist mravními důsledky přechodu od republikánské formy k jedinovládě. Nabízí se totiž otázka, zda přechod nebo lépe řečeno převrat může uskutečnit opravdu jedinec s mravními kvalitami, poněvadž takovýto politický akt v sobě obsahuje stránky, které jsou z etického hlediska negativní.

Sasso nepohlíží na *Il Principe* jako na spis s utopickými prvky, nýbrž opodstatňuje vznik tohoto díla motivací snahy zabránit dalšímu politickému rozkladu v Itálii, jejíž další osudy Machiavelli vidí velmi negativně.

Obsahově je *Il Principe* soustředěn na problematiku popisu a hodnocení

jednotlivých nedemokratických forem vlády, přičemž základní hledisko hodnocení vychází z pojetí tzv. principato civile, tj. principátu, který si podržuje základní hodnoty předcházejícího republikánského vývoje, jehož vznik je podmíněn předpokladem souhlasu lidu a který koneckonců brání lid proti zvůli mocných feudálů. Dá se do určité míry říci, že se *Il Principe* v mnohém přibližuje podobě francouzské monarchie, s níž ovšem není totožný.

Sasso si také velmi podrobně všímá etických problémů, vyplývajících z tohoto spisu, a to jednak politické morálky, zahrnující nutně kritéria vlastního hodnocení jednotlivých státních útvarů, tak i morálky politické akce, která se podle Machiavelliho nemůže vyvarovat ani zlých prostředků ve světě, který je svou podstatou zlý, stejně jako zlý, závistivý a chtivý majetku je i člověk sám. Svět je víceméně ovládán osudem (*fortuna*), proti němuž musí člověk právě prostřednictvím politické akce vystupovat.

Discorsi zahrnují tematicky poněkud jinou problematiku. Představují především úvahy nad samotnými dějinami Florencie, tedy reflexi dvou století historie komun a signorií. Neuvažují o státu obecně, nevytyčují abstraktní modely, ale právě naopak teoretický model vyvozují přímo z historické praxe, model, jehož využívají při kritice současných poměrů.

Na rozdíl od *Il Principe* lze v řadě Machiavelliho koncepcí, které se objevují v *Discorsi*, nalézt ideové předchůdce, zejména v Polybiovi a Aristotelovi. Od Polybia např. přejímá Machiavelli celou koncepci o cyklické směně vlád. Ovšem na rozdíl od něho neaplikuje cyklickou teorii rigorózně a podotýká, že se věci málokdy plně vracejí ke svému počátku. Tím zbavuje celou teorii zákona bezpodmínečné nutnosti. Machiavelli zde uvažuje jako důležitého činitele vůli vládce. Jinými slovy, Machiavelli v podstatě Polybiovu koncepci uvolňuje a historizuje. Jeho pojetí je vlastně pojetím svobody, která se může nejlépe projevit v oněch útvarech, v nichž se prosadí smíšená forma vlády.

I když si je Machiavelli plně vědom negativních prvků i v římských dějinách, přesto v nich vidí měřítko, na jehož základě je možno provést kritiku vývoje Florencie. V této skutečnosti je nutno vidět rozdíl oproti Brunimu a jiným humanistům, kteří římským vzorem zkrášlovali florentskou historii. Končilo období apologií florentských dějin a začalo období vlastní kritiky. Římská historie navíc sloužila i jako model, pomocí něhož bylo možno myšlenkově rekonstruovat uzlové body florentských dějin.

Ve svých analýzách florentských dějin byl Machiavelli závislý na florentských kronikářích (Villani) a na Dantovi. Jestli ovšem znal a pochopil i teorii Marsilia z Padovy, je sporné. Není dokladů o tom, že by Marsilia skutečně četl (musel mu svým stylem připadat víceméně jako scholastik), ale s Marsiliem se shoduje — nepochybně mimoděk — v koncepci pozitivnosti vnitřních bojů, jimiž se udržuje existence státu. Správnou realizaci těchto představ vidí v římských dějinách. Machiavelli jasně straní římským plebejům; plebejové byli koneckonců vlastními tvůrci svobody v Římě.

V názoru, že nejlepší ústavou je ústava smíšená, se Machiavelli shoduje s Polybiem. Realizace této myšlenky v politické praxi není však již u obou shodná. U Polybia se vývoj smíšené ústavy uskutečňuje na základě určité biologické nutnosti, která eliminuje vnitřní rozpory, zatímco u Machiavelliho hrají vnitřní protiklady velkou roli i po ustavení smíšené ústavy a ta sama musí být podřizována novým okolnostem.

Sasso ve své interpretaci *Discorsi* klade důraz na ony prvky, které Machiavelliho myšlenkově pojí s humanisty, na druhé straně ovšem je mu zřejmé, že Machiavelli mnohé humanistické prvky vnitřně podkládá.

Je příznačné, že Machiavelli vcelku přejímá periodizaci římských dějin, s níž vystoupili humanisté, přejímá od nich i mnohé z pojetí svobody, představu, že svobodná vláda, autentický zápas, svobodná soutěživost reprezentují základní předpoklad politické síly státu.

Již Leonardo Bruni si položil otázku, zda tato kritéria svobody jsou slučitelná se skutečností medicejského panství. Machiavelli měl mnohem negativnější zkušenosti než Bruni a bylo mu jasné, že stará svoboda musí být naplněna novým obsahem. Chce-li stát zůstat svobodným, musí být především silným. Odtud myšlenka, že dobrá společenská zřízení (*buoni ordini*) nejsou myslitelná bez dobré milice a naopak. Dobré společenské zřízení je samo pak výsledkem vnitřních bojů.

Z dalších Machiavelliho spisů věnuje Sasso dále větší pozornost Umění válečnému a dokazuje tak, že si je Machiavelli mnohem více než ve svých úvahách o vojenství, které pocházejí ještě z období florentské republiky, vědom souvislosti mezi politikou a milicí, což je také důvodem jeho negativního postoje k otázce námezdních vojsk. Z tohoto aspektu hodnotí Machiavelli i římské dějiny. Řím byl dobře uspořádán do té doby, dokud se římscí vojáci nestali vojáky profesionálními; aby nedošlo k opakování tohoto jevu v současnosti, k tomu je nutná demokratická kontrola vojska. Z těchto myšlenek je zřejmé, že svou základní koncepci má *Arte della guerra* blíže k *Discorsi* než k *Il Principe*.

Zbytek své práce věnoval Sasso problematice svobodné ústavy, jak se s ní setkáváme v úvahách Machiavelliho současníků, a studie je ukončena rozborem nepřiliš podstatného Machiavelliho spisu, životopisu Castruccio Castracaniho.

V souborném hodnocení Sassovy práce lze nepochybně konstatovat, že tato studie přináší celou řadu pohledů na problematiku Machiavelliho života a díla. Pokud jde o rozbor jednotlivých děl, tj. především *Il Principe* a *Discorsi*, je poněkud na závalu, že autor reprodukuje a analyzuje Machiavelliho myšlenky podle pořadí jednotlivých kapitol, čímž je poněkud narušena přehlednost jeho vývodů. Metoda srovnání významu jednotlivých pojmů a koncepcí v základních spisech by prokázala základní rozdíly. Je na škodu, že se autor blíže nezabýval historickými koncepcemi Machiavelliho. Stejně tak naprosto na okraji zůstává i analýza základních kategorií, jako např. *fortuna*, *virtù*. Z historických rozborů — autor ponechal stranou spis o florentských dějinách — by totiž mnohem lépe

vyplynula Machiavelliho třídní zakotvenost, byl by tím dán obraz Machiavelliho jako představitele středního měšťanstva. Vynikl by tak i rozdíl mezi ním a F. Guicciardinim, který byl představitelem florentské oligarchie.

S touto skutečností pak i souvisí fakt, že Sasso neanalyzuje další kategorie Machiavelliho dějinné koncepce — s výjimkou cykličnosti.

Tato určitá jednostrannost se promítá i v konkretizaci jinak správných názorů (např. souvislost mezi *Il Principe* a *Discorsi*). Při určení souvislosti mezi těmito spisy se Sasso v podstatě opírá o názor Chabodův, který vidí např. ve 20. kapitole *Il. knihy Discorsi* bezprostřední vztah k *Il Principe*.

Strukturální analýza by ukázala na tyto shody:

- a) občanská svoboda je základním předpokladem velikosti státu;
- b) právě v německých městech je zajištěna vlastní sekurita;
- c) v ocenění Savonaroly.

Strukturální analýza by také ovšem ukázala i na podstatné rozdíly např. v pojetí florentských dějin, ve využití antické tradice, v ocenění antických a renesančních státních útvarů.

Jakkoliv Machiavelli vychází v obou spisech ze stejného zkušenostního jádra, je využití jednotlivých prvků různé a nelze je zdůvodnit jen tvrzením, že Machiavelli viděl ve vládě jednotlivce východisko ze zkaženého stavu městských komun. V *Il Principe* vystupují především do popředí cíle celoitalské, kdežto v *Discorsi* Machiavelli má na mysli zejména oblast Toskány, kde byla značně oslabena feudální nerovnost.

Dá se říci, že Sassova práce uzavírá do určité míry dosavadní stupeň machiavellistického bádání, otevírá však i celou řadu nových problémů, které je možno řešit pouze minuciózními analýzami.

Jaroslav Kudrna